
JELENKOR

Sebesültsorsok az I. világháború nyugati frontján

Nem mondhatnánk, hogy a sebesült-ellátás, a szanitécek és katonaoorvosok munkájának története a hadtörténettel foglalkozó könyvek, tanulmányok gyakori témája lenne. Dicséretre méltó kivételek szerencsére időről-időre akadnak. A *Regiment* című folyóirat például 2007. évi 1. száma terjedelmének közel felét annak szentelte, hogy bemutassa a sebesült-ellátás fejlődését a kezdetektől a második világháborún át a kuvaiti háborúban dolgozó magyar katonaoorvosi kontingens munkájáig;¹ a memoárkötetek kedvelői pedig bizonyára örömmel vették kezükbe *Dr. Somorjai Lajos Megjártam a Donkanyart. Harctéri napló, Oroszország, 1942–43* (Budapest, Rubicon, 2002. 256 oldal) című frontnaplóját.

A helyzet nemcsak hazai vonatkozásban néz ki így; sajnos a nemzetközi szakirodalom sem igazán bővelkedik ilyen témájú munkákban. Az I. világháború kitörésének centenáriuma alkalmából megjelent művek sorában ezért is számított üde színfoltnak *Emily Mayhew* angol orvostörténész *Wounded: A New History of the Western Front in World War I* című könyve.

A szerző a londoni Imperial College kutatási munkatársa, számos brit múzeumnak (Wellcome Collection, Imperial War Museum és Royal College of Surgeons) dolgozott és dolgozik tanácsadóként, mindemellett pedig orvostörténetet tanít negyedéves orvostanhallgatóknak. Dr. Mayhew a modern háborúban elszenvedett sebesüléseket és sérüléseket, illetve ellátásuk történetét választotta kutatási területéül. Doktori disszertációját az akkor még London Centre for the History of Science, Medicine and Technology néven ismert Imperial College-nál írta a modern plasztikai sebészet megszületéséről. A disszertáció az új-zélandi Archibald McIndoe (1900–1960) munkásságára összpontosított, aki a II. világháború idején Nagy-Britanniában szolgált, és új, úttörő technikákat alkalmazott a súlyos égési sérüléseket szenvedett repülőgépek kezelésében. A disszertáció könyv formájában is megjelent – *The Reconstruction of Warriors: Archibald McIndoe, the Royal Air*

¹ Ezen belül *Kiss Gábor* cikke (*Sebesültvivők évadja. Négy lábú kutató mentők*) foglalkozott az I. világháború időszakával (*Regiment* 2007/1. szám, 16–18. o.). A cikk alcíme a hordágyvivők munkáját segítő keresőkutyákra utal.

Force and the Guinea Pig Club (London, Greenhill Books, 2006. 240 o.) címmel –, a BBC pedig dokumentumfilmet készített belőle.

Mayhew az I. világháború orvostörténetét választotta második könyvének témájául. Amikor az anyaggyűjtést elkezdte, meglepve tapasztalta, hogy a brit levéltárak az 1920-as évek közepén kiselejtezték az egészségügyi vonatkozású világháborús iratok legnagyobb részét. Könyve ezért főleg a kortársak, a szemtanúk és túlélők beszámolóira, visszaemlékezéseire, hazaküldött leveleire támaszkodik. A kötetben felvonultatott személyek között a sebesülteken kívül találunk hordágyvivőket, mentőautó-sofőröket, ápolónőket és ápolókat, katonáorvosokat, sebészeket és tábori lelkészeket is.

A brit hadsereg egészségügyi szolgálata nem volt felkészületlen, amikor 1914 nyarán kitört a háború. Az egészségügyi személyzet rendelkezett az 1899–1902-es dél-afrikai háború tapasztalataival (az I. világháborúban szolgáló katonáorvosok és sebészek közül, ahogy az a könyvben bemutatott orvosok példájából is kitűnik, sokan szolgáltak a búr háborúban és más gyarmati háborúkban). A probléma az volt, hogy a tábornokokhoz hasonlóan ők sem voltak felkészülve a haditechnikai fejlődés hatásaira, és arra a fajta háborúra, ami a nyugati fronton a katonákra várt. Nemcsak az új fegyverek – a harcigáz, vagy a nagy robbanó erejű ágyúlövedékek – által okozott sebek jelentettek kihívást. Már maguk a golyók sem voltak a régiék: rég elmúltak már azok az idők, amikor a puskagolyó még tényleg golyó alakú volt... A modern puskák és géppuskák hengeres, kúpos végű lövedékeket lőttek ki, amelyek gyorsabban repültek, nagyobb erővel csapódtak be és mélyebbre hatoltak; lepattantak a csontokról és keresztülszántottak a lágy szöveteken, piszkos egyenruhadarabokat és a levegőbe került talajrészecskéket ragadva magukkal. A tüzéségi lövedékek srapszisztilánkjai roncsolt, tépett szélű sebeket okoztak, amelyek vérzése csak nehezen állt el; olyan sebeket, amelyek – ha a sebesült túl is élte a kezdeti sokkot – ideális környezetet biztosítottak a sebfertőzést és sepszist okozó baktériumok számára.

Már néhány hónap elteltével nyilvánvalóvá vált, hogy a messze a frontvonal mögött kiépített, jól felszerelt modern kórházak rendszere nem hatékony (elvégre mi értelme van az ilyen kórháznak, ha a sebesült meghal félúton a front és a kórház között?), és a lövészárk-háború a sebesülések ellátásához való hozzáállás újraértékelését teszi szükségessé. A válasz az volt, hogy az orvosokat és ápolónőket kell olyan közel vinni a fronthoz, amennyire csak lehetséges. A frontvonalbeli sebesült-ellátó állomások – az ún. casualty clearing station-ök, amelyeket eredetileg leginkább csak arra szántak, hogy átkötözzék a sebeket, mielőtt azokat továbbszállítják – idővel igazi tábori kórházakká váltak. Fontos újítás volt az is, hogy a hordágy-

vivőket külön alakulattá szervezték és magasabb szintű elsősegélynyújtói képzésben részesítették.

A könyv két, harmonikusan egymásba fonódó szál mentén halad előre. Egyrészt térben követi a sebesültek útját a lövészároktól a londoni kórházakig (mai kifejezéssel élve akár úgy is mondhatnánk, hogy az egyes „kiürítési szakaszok” mentén), s közben bemutatja azoknak az embereknek az áldozatos munkáját, akik – a hordágyvivőktől a katonai sebészeket át a londoni önkéntesekig – a sebesültek ellátásában és ápolásában részt vettek. A másik szál egy-egy sebesült megsebesülésének és a harcmezőről Londonig tartó, sokszor viszontagságos útjának sajátos, esettanulmányyszerű bemutatása révén időrendi sorrendet követ.

A kronológiai szálon négy sebesült angol katona sorsával ismerkedhetünk meg. Az 1. fejezet az 1915. március 12-én Neuve Chapelle-nél megsebesült Mickey Chater közlegény történetét meséli el. A fiatalembert egy gránátrepesz találta arcon, ami áthatolt a pofacsontján, szétzúzta a felső állkapcsát és több fogát kitörte. Nem sokkal ezután egy második repesz is eltalálta a vállán.

Az 5. fejezetben az 1916. július 1-jén a montaubani ütközetben súlyos sebet kapott Bert Payne viszontagságairól olvashatunk. Payne-t egy géppuskalövedék találta arcon, ami szétzúzta a száját és kiütötte néhány fogát. Miközben a tábori kórházban ellátásra várt, a folyadékhiánytól annyira feldagadt a nyelve, hogy nem tudott beszélni. Felrakták egy kórházvonatra, aminek négy napig tartott elérni a Csatorna partjára. Ütközben nem kapott vizet, mert a nyelve miatt nem tudta megérinteni magát a vonaton szolgáló nővérekkel. A kikötőben újabb napot voltak kénytelenek vesztegelni, mert az *SS Saltaire nevű* kórházhajó kapitánya nem mert éjjel kifutni a német tengeralattjáróktól való félelem miatt. Payne csak akkor tudott újra inni (majdnem egy héttel a megsebesülése után), amikor a londoni pályaudvaron szolgáló egyik önkéntes nővér végre megértette a gesztikulálását.

A 8. fejezet egy fiatal utásztiszt, John Glubb hadnagy esetét mutatja be. Glubb 1917. augusztus 21-én, a harmadik ypres-i csata harmadik hetében sebesült meg egy tüzérségi lövedék szilánkjaitól az arcán és a nyakán. Alsó állkapcsának egyik fele szinte teljesen leszakadt, de nem vesztette el az eszméletét és egy teherautó-sofőr segítségével el tudott botorkálni egy közeli segélyhelyre. A tábori kórházban szinte azonnal megoperálták és néhány nap múlva kórházvonatra rakták. Szerencsétlenségére épp a konyha mellett találtak neki helyet (ami azért volt kellemetlen, mert sebesülése miatt nem tudott enni). A túlterhelt nővéreknek nem jutott ideje arra, hogy teljesen lecseréljék a régi kötéseket, így aztán csak újabb és újabb rétegeket tudtak

Glubb feje köré tekerni. Mire befutottak Southampton kikötőjébe, már valóságos turbán volt a feje körül.

A legrosszabbul talán a 12. fejezetben bemutatott Joseph Pickard járt. 1918. húsvét vasárnapján telitalálatot kapott az a lövészárk, ahol a 17 éves közlegény és társai tartózkodtak. Csak ő élte túl a becsapódást, de egy szilánk letépte az orrát és az egyik lába is eltört. A kötözőállomáson hallotta, ahogy a túlterhelt katonaoorvos számba veszi további sérüléseit: elszakadt ülőideg, törött medencecsont, megrepedt húgyhólyag. Mivel reménytelen esetnek ítélték, átvitték a haldoklók közé, ahol, mielőtt elvesztette volna az eszméletét, még hallotta, hogy a lelkész feladja neki az utolsó kenetet. Hivatalosan halott volt... de nem volt hajlandó meghalni.

Éjjel egy nővér észrevette, hogy a Pickard arcára húzott takaró kitarotán emelkedik és süllyed, ahogy a fiú levegőért küzd. A Blightyba² vezető út maga volt a pokol. A vonat minden rándulása elviselhetetlen kínokat okozott neki. Amikor megérkezett Londonba, egy órán át feküdt a Victoria pályaudvar peronján, mielőtt végre kórházba került volna. De végül ő is túlélte a háborút, sőt tekintélyes öregkort élt meg...

A könyv másik, térbeli szalán haladva először a hordágyvivők életébe, illetve nehéz és korántsem veszélytelen munkájukba pillanthatunk be. A háború első hónapjaiban még nem voltak specializálódott hordágyvivők; a sebesülteket az vitte vissza a saját vonalak biztonságába, aki épp kéznél volt. Hamarosan felismerték, hogy a sebesültek életben maradási esélyeinek növelése érdekében különlegesen felkészített hordágyvivőkre, felcserekre van szükség.

A jelentkezők tízhetes kiképzést kaptak, melynek része volt a hordágyak cipelésére való fizikai felkészítés éppúgy, mint a sebek ellátásának begyakorlása. A tanfolyamnak saját tankönyve volt, az Oxford War Manuals sorozatban megjelent *The Stretcher Bearer*. A hordágyvivők megtanulták, hogy a kulacsuk mindig legyen tele vízzel, és ha lehet, egy tartalékot is vigyenek magukkal. A sebesültek gyakran annyira ki voltak száradva, hogy egy húzásra megittak egy egész kulacsnyi vizet. A legfontosabb dolog, amit a tanfolyamon megtanultak az volt, hogy hogyan kell elállítani a vérzést.

2 A könyvben gyakran elhangzó Blighty szó az indiai *viláji* (jelentése: európai, idegen) anglicizálódott változata. A szó használata általánosan elterjedt az Indiában szolgáló brit katonák körében, amikor az otthonra vagy valami olyasmire utaltak, ami Angliából származik. Amikor a BEF kötelékében korábban Indiában szolgáló ezredek vezényelték Franciaországba, a katonák magukkal vitték a szót, ami átkerült az általános katonai szlengbe. A nyugati fronton egy különleges jelentéssel is bírt: a „Blighty wound” vagy „Blighty one” kifejezés azt jelentette, hogy a sérülés olyan súlyos volt, hogy az elszenvedőjét biztosan hazaküldik akár kórházi kezelésre, akár orvosi okokból való leszerelésre. A szót ma is használják a brit hadseregben.

Tudniuk kellett, hogy ha túl sokáig hagynak érszorítót egy seben, akkor az könnyen a végtag elhalásához és későbbi amputációjához vezethet, ha viszont túl sokáig vérzik a sebesült, akkor az élete kerül veszélybe. 1916-tól a kiképzést a harci gázok megjelenése miatt kiegészítették egy újabb elemmel. A tanfolyam keretén belül az ún. Gas Schoolban tanultak a gáz hatásairól, megtanulták, hogyan kell a gázálcot felvenni, illetve a sebesültekre felrakni.

A 3. fejezet négy ezredorvos életébe enged bepillantást. A leginkább közvetlenül a frontvonalon vagy a lövészárkokban szolgálatot teljesítő orvosok élete korántsem volt veszélytelen. William Kelsey Fry 1915 májusában az artois-i offenzíva idején maga is megsebesült, amikor sebesülteket mentett ki a harcmezőről. Néhány hónappal később egy gránát telibe találta azt az elsősegélyhelyet, ahol szolgált. Túlélte ugyan a támadást, de olyan súlyosan megsebesült, hogy ezután már nem térhetett vissza az aktív katonai szolgálatba. Alfred Hardwick orvosnagynak több szerencséje volt: ő túlélte egy hasonló támadást és a háború végén egészségesen térhetett haza. A nő Charles McKerrow, aki a háború előtt háziorkosként dolgozott, már nem mondhatta el ugyanezt magáról...

A 4. fejezet a frontvonalától kicsit távolabb dolgozó katonai sebészeket mutatja be. Henry Souttar a háború előtt egy nagy, modern angliai kórházban dolgozott sebészként, ráadásul a dél-afrikai háborúban is szolgált, így katonai tapasztalatokkal is rendelkezett. A háború alatt egy, a belga hadsereg sebesültjeit ellátó kórházat vezetett. Munkája közben találkozott a kórházba ellátogató Erzsébet belga királynővel, sőt még Marie Curie professzor-asszonnyal is, aki mobil röntgenlaboratóriumok összeállításával segítette a sebészek munkáját. Norman Pritchard a legnehezebben az amputációkat tudta megszokni (az orvosi műszerek állítólag olyan gyorsan használódtak el a sok amputáció miatt, hogy külön köszörűsöket kellett készenlétben tartani ahhoz, hogy megélezzék őket). John Hayward számára pedig az volt a legnehezebb, hogy neki kellett megítélnie, melyik sebesültnek van esélye a túlélésre és melyiknek nincs...

A 6. és 7. fejezetben a frontvonal mögötti tábori kórházakban dolgozó nővérek, illetve ápolók munkájával találkozunk. A megható történetek közül a terjedelmi korlátok miatt itt csak Winifred Kenyon nővérét idézzük fel. Miközben a somme-i csaták sebesültjeit ápolta, Winifred véletlenül olyan felfedezést tett, ami később sokat segített a munkájában. Egy tévedés miatt a frontra apró, levendulával teli muszlin zsákocskákat küldtek azok helyett a zsákok helyett, amelyekben a katonák a személyes holmijaikat tarthatták volna. Kenyon nővér ilyen zsákocskákat tűzött a legsúlyosabb sebesültek

párnájára, mert rájött, hogy a levendulaillat megnyugtatja, és az otthonukra emlékezteti a sebesülteket, ráadásul elűzi az üszkösödés és a rothadás bűzét, amelynek forrása nemritkán a katonák saját, meggyötört teste volt...

A 9. fejezetben a tábori lelkészek tevékenységéről olvashatunk. A lelkészek feladata nem merült ki a harcoló katonák lelki gondozásában, illetve abban, hogy feladják az utolsó kenetet az elesetteknek és a haldoklóknak. Gyakran előfordult, hogy (ha a képzett hordágyvivők túlterheltek voltak) ők szervezték meg és vezették a rögtönzött hordágyvivő-csoportokat, amelyekbe sokszor hadifogságba esett német katonákat is beosztottak.

A 10. fejezet a kórházvonatokon szolgálatot teljesítő ápolónőket mutatja be. A nővérek az emberhez nem méltó körülmények ellenére is megtettek minden tőlük telhetőt, de nem juthatott mindenre és mindenkire idejük és erejük. Sokszor napokig tartott, mire a szerelvények a frontról eljutottak a Csatornáig. A vonatoknak sokszor kellett mellékvágányokon vesztegelniük, mert a front irányába robogó katonai szerelvények elsőbbséget élveztek.

A 11. fejezetben az Angliában szolgáló Sarah MacNaughtan nővérrel ismerkedhetünk meg, aki magánkórházat alapított a sebesült katonák számára. A 13. fejezet a London Ambulance Column (a sebesülteket a londoni pályaudvarokról a kórházakba szállító csoport) és az itt szolgáló Claire Tisdall munkáját mutatja be. Claire visszaemlékezéseiből megtudhatjuk, hogy számára még a háború utolsó napján is vegyült ürmös örömből. A kórház felé tartó mentőautókat részegekből álló ünneplő tömeg vette körül, akik alig-alig akartak utat engedni a sebesülteknek, akik az ünneplést lehetővé tették...

A könyv végén szakirodalmi jegyzék segíti a téma iránt érdeklődő olvasókat a további tájékozódásban. A szerző összeállított egy kronológiát is, amelynek segítségével a könyvben leírtakat az olvasó el tudja helyezni az I. világháború eseményeinek tágabb kontextusában. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy Emily Mayhew könyve érdekes, olvasmányos, remek stílusban megírt munka. Csak remélni tudjuk, hogy példáját más történészek is követik, és a jövőben olvashatunk a „Nagy Háború” más hadszínterein megsebesült katonák és a megmentésükért küzdők életéről, tevékenységéről is.

Emily Mayhew: *Wounded: A New History of the Western Front in World War I* (Sebesültek: az I. világháború nyugati frontjának új története). New York, Oxford University Press, 2014. 288 o.

Pap László

3 A könyv az első, 2013 szeptemberében megjelent kiadás óta több különböző (angol, amerikai stb.) kiadónál is megjelent (különböző alcímekkel).